

KANGAS JA KASINUS:
MAAILMAVAATE KASVATAMINE LINAPÕLLUL

Mari-Triin Kirs

Juhendajad: Katrin Kabun ja Kärt Ojavee

Eesti Kunstiakadeemia tekstiilidisain

Tallinn 2023

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistr töö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistr töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistr töös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistr töö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistr töö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistr töö autorile ja magistr tööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistr tööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistr tööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.
Keelatud on käesoleva magistr töö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

17.05.2023

(kuupäev)

Mari-Triin Kirs

(magistr töö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistr tööle esitatud nõuetele:

17.05.2023

(kuupäev)

/allkirjastatud digitaalselt/

(magistr töö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

Sisukord

Sissejuhatus	6
KÜLVAMINE	10
Maailmavaade	10
Lina mulda	17
	22
KITKUMINE JA RAATSIMINE	23
Teadmised	23
Lina põllult	28
	28
LEOTAMINE JA KUIVATAMINE	33
Omamine ja olemine	33
Lina likku ja kuivama	36
	36
LÕUGUTAMINE, ROPSIMINE JA SUGEMINE	39
Tekstiilne tasaareng ja sotsiaalsuse kasvatamine	39
Lina kiuks	44
	44
KETRAMINE JA KUDUMINE	46
Materjali tunnetamine ja ajutöö	46
Lina kangaks	50
	50
Kokkuvõte	62
Abstract	65
Bibliograafia	66

Sissejuhatus

Minu lina kasvatamise projekt algas 2022. aasta kevadel kotitäiest seemnest. Ma ei teadnud, milline on linataim ja seetõttu oligi minu eesmärk alustada algusest. Mind vaevas mõte, et ma ei saa tekstiili disainida, kui ma ei oska seda ise luua. See on justkui esimene samm, mida vahele jättes ei mõista ma kangast tegelikult. Niisiis sirgusid põllule külvatud siledatest läikivpruunidest teradest siniöielised taimed, mis muutusid suve lõpus kollasemaks ja kasvatasid omale kõrisevad kuprad. See projekt algas vähesest, kuid pakkus palju rõõmu ja teadmisi keskkonda kahjustamata. Linatalgud pakkusid teadmisi nii mulle kui kogukonnale ning saadud kiud andsid materjali minu loometööks. Mõte, et mul ei ole vaja tellida kusagilt kaugelt lõnga või kangast ega leppida tööstusliku tootmise otsustega, milline üks hea kiud olema peab, sai võimalikuks.

Minu jaoks ei ole tekstiil ainult materjal. Selle loomine puudutab nii paljusid valdkondi, mõjutab sotsiaalset heaolu, on kultuuri ning teadmiste kandja. Enda linase loomine andis mulle võimaluse lahti seletada maailmavaatelisi põhimõtteid, mis minu arvates on olulised mitte ainult tekstiilide, vaid ka inimese kestmise jaoks.

Lisaks sellele on tegemist muidugi materjaliga ja minu käsitsi läbi tehtud lina kasvatamise protsess sobib hästi regeneratiivse disaini¹ mudelisse – kõik, mis ma lõin, on tehtud loodusega kooskõlas ning mitte midagi kahjulikku ei jäänud keskkonda alles. See tegevus vajab vaid lahtimõtestamist tänapäevases mõistes, sest kuidas luua midagi, mis ei sobi majandussüsteemi, kuid on kasulik keskkonnale ja inimesele? “Ühiskondliku

¹ Regeneratiivne disain - lähenemine, mis ainult ei vähenda inimtegevuse negatiivseid mõjusid keskkonnale, vaid täiendab looduslike süsteemide ja ressursse, mis toetavad elu. (Jussila, Siintoharju 2023)

olemise aluseks peab olema eetiline loodussuhe” (Värri 2021) ja seda mõtet tahangi ma läbi oma töö esile tuua.

Loomulikult on minu läbitud protsess puhtalt esimene katsetus ja kuigi ma dokumenteerisin nii palju, kui ma sain, siis selle põhjal on keeruline ikkagi konkreetseid tulemusi ette näidata. Tegin palju vigu, mis mõjutasid kiu kvaliteeti, kuid minu arvates ongi siinkohal palju olulisem väärtus kogemusel. Erinevate lina kasvatamise etappide ajal sain kokku tuua tekstiiliga seotud teadmised nii minevikust kui olevikust, uurida keskkondlikku konteksti ning tegeleda mõttemaailma filosoofiliste teemadega nagu kasinus ja askees.

Kui rääkida kasinusest, siis mina ei mõtle selle sõna all mõnes rangemas kristlikus traditsioonis kasutatavat elurõõmu taunimise mõtet ega ka majanduspoliitilist lähenemist, vaid idamaade filosoofiale omast kõlbelist puhtust, vooressikkust, karskust. Viimane tähendus on välja toodud vastena ka eesti keele seletavas sõnaraamatus. Olulisem elurõõmu vähendamiseks on minu arvates hoopis see, kui “ilu, veetlus ja mängulust sünnivad väga vähesest”². Sellega keskendun ma pigem inimese maailmavaatelisele parandamisele ja harimisele.

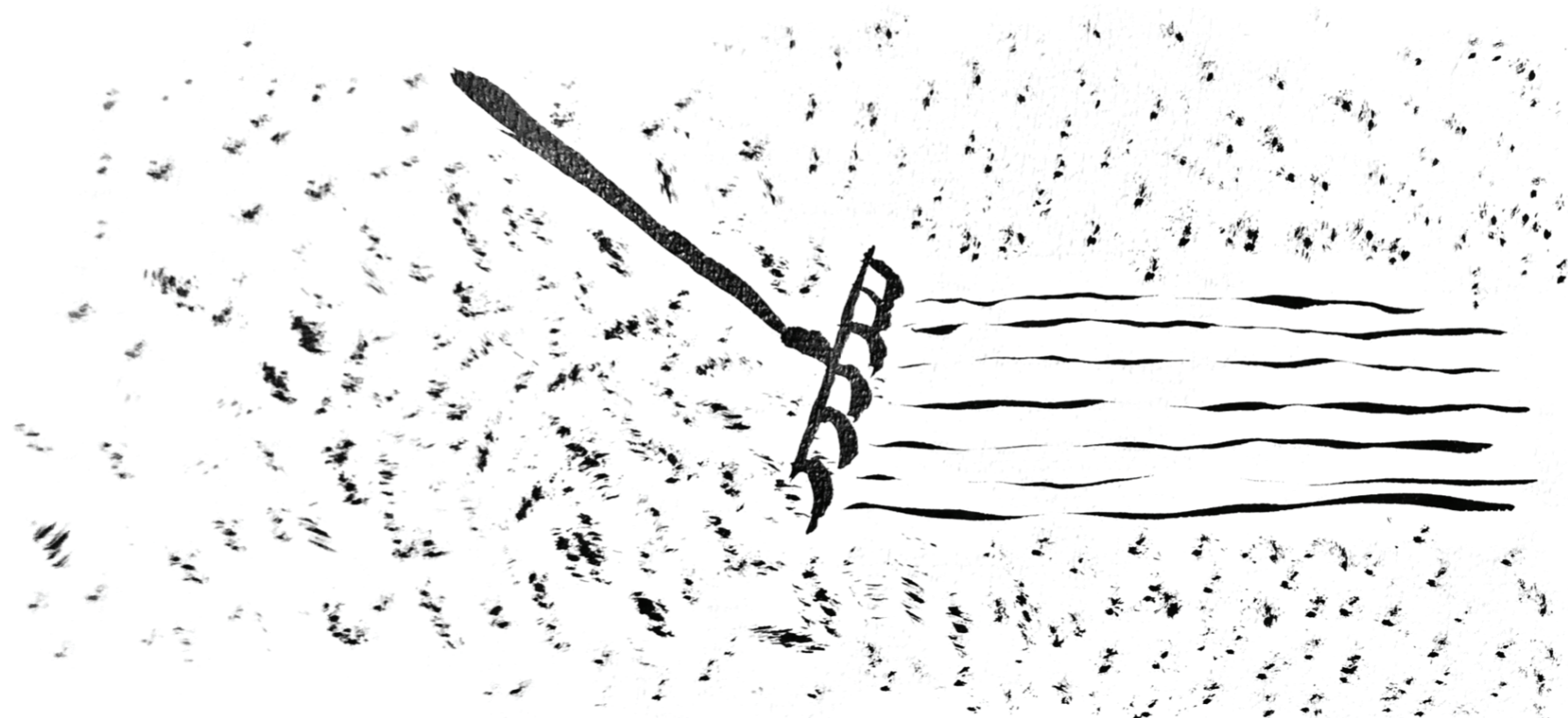
Töö jaguneb viie lina töötlemise etapi põhjal osadeks, mis näitavad, mis järjestuses ma protsessi läbisin. Samal ajal, kui räägin tarbimiskultuuri ja keskkonnaga seotud probleemidest, mida on mõjutanud otseselt või kaudselt tekstiil ning selle tootmine, kirjeldan ka seda, kuidas minu linane kangas sündis alates seemnete külvamise lõpetades ketramise ja kudumisega.

Minu töö ei paku otseseid lahendusi, sest lina kasvatamine tekstiili saamise eesmärgil on Eestis ja meie naaberpiirkondades väga kaugeks ja võõraks tegevuseks jäänud ja ilmselt ei hakata seda ka lähiajal siin tegema. Küll aga loodan, et minu arutelud aitavad tekitada diskussiooni selle vahel,

² Hasso Krull artiklis “Tänapäeva askeet, kes ei ole loobunud millestki. Intervjuu Hasso Krulliga” (Ling 2020).

kuidas me peaksime (tekstiili-) teadmisi edasi andma, tarbima, iseennast nii vaimselt kui füüsiliselt hoidma ja millises suunas maailm tegelikult liigub.

Töö lõpus õpin ma tundma ketramiseks vajalikke töövahendeid nagu kedervart ja vokki, samuti katsetan enda loodud linase lõnga töötlemist ja kangaks kudumist. Nii saan ma linast materjali päriselt tundma õppida ja näha selle erinevaid vorme kõikides töötlusetappides.

KÜLVAMINE

Maailmavaade

Minu lõputöö mõte alustas idanemist ilmselt juba siis, kui ma oma pisikeses majas metsa ääres suvesid nautides kodu ümbruses kasvavaid taimi tundma õppima hakkasin. Vahepealsed korteris elatud aastad olid harjutanud mind, et kui mul midagi vaja on, tuleb see osta. Samas on minu jaoks alati tundunud võõras, et ma pean olema sõltuv poes plastikusse pakitud kaubast.

Täpselt samamoodi on muutunud minu mõtlemine materjalidest: miks ma pean leppima nende otsustega, mis on kellegi teise poolt kusagil kaugel minu eest ära tehtud? Kõige rohkem meeldib mulle idee, et kui ma tahan luua, leian selleks materjali enda lähedusest. Nii hakkasingi suviti aia tagant nõgeseid korjama ja nendelt kiu eraldamist õppima. Selle käigus ei kuluta ma ressursse ja kõike, mis minu tegevusest üle jääb, saab omakorda ära kasutada.

Jätkusuutlik loodusressursside majandamine on järjest olulisem ja põhjusega. Samas on minu kui üksikisiku jaoks tähtsam maailmavaateline suhtumine enda ümbrusse. See on justkui valik, kas ma tahan elada loodusliku keskkonnaga koos, seda tunda ja tunnetada või mitte. Ma tean teoreetiliselt, kuidas kodumaistelt taimedelt kiudu saab, aga ma päriselt ikkagi ei ole näinud, missugune on näiteks linataim, kuidas ta sõrmede vahel tundub ja mis lõhn sellel on.

Kes tahab pääseda maailmavaatest, ei tohi mingil juhul soetada autot.
(Krull 2020)

Igäühel meist on oma maailmavaade, kuidas ta enda ümbrust näeb. See sõltub vanusest, haridusest ja paljust muust. Maailmavaade on ka see, mis avaneb läbi auto esiklaasi. Niimoodi mugavalt omas keskkonnas ringi sõites saab olla eemal ebameeldivast vihmast, tuulest, külmast. Samas jääb tundmata, kui hea on külmast punetavaid põski toas soojendada või kui hästi lõhnavad tee ääres puud. "Probleem pole ainult autos kui esemes, vaid selles, mida ta kehastab – nimelt meie kalduvuses end maailmast ära lõigata, ümbritsevat objektistada ning siduda selle idealiseeritud objektiga kõik püüdlused oma elus." (Allik 2021)

Et tekstiili luua, peab kõigepealt olema kiud, millest saab kedrata niiti või lõnga, mis omakorda kootakse kangaks. Enne tööstuslikku revolutsiooni toimus see protsess käsitsi. Nii sai materjali täielikult tunnetada, töövõtted lähtusid materjali eripäradest ja midagi ei läinud raisku. Kasutati küll tööriistu, "kuid erinevalt keerulisematest masinatest ei eralda[nud] tööriistad tegijat materjalist, vaid toimi[sid] pigem käsitöölise käepikendustena". (Hermann 2020) Kui käsitsi loomisel saab iseennast kohandada materjalile vastavalt, siis tööstuslikul tootmisel peavad kiud olema töödeldud masinatele vastavaks. See seab jällegi toote töömahukusest ja kasumlikkusest lähtuvad piirangud.

Olen oma mõtetega üsnagi tehnoloogilise arengu kriitiline, mis tuleb sellest, et mind inspireerivad looduslikud tekstiilmaterjalid on laias plaanis olenemata tööstuse arengust muutunud kvaliteedi poolest kehvemaks. "Inimesele on omane eriline, teadvustatud maailmas olemine ja sellega kaasnev vastutustunne. Me suudame oma tegevust hinnata ja võime seega aru saada, et tehnoloogiline loogika on meid võõrandanud meie loodussuhetest ja toonud endaga kaasa mõõtmatu hävingu." (Värri 2021) Oleme juba unustanud, kui külluslikult kauneid kangaid loodi vanemal ajal, enne tehnoloogiat. Linasest kangast rääkides on inimestel tihtipeale

seos keskmisest kallima, kuid siiski kortsuva, kareda ja lihtsakoelise riidega, mida on võrdlemisi ebamugav kanda. Ometi saab see taimne materjal olla pehme, luksuslikult sile ja läikiv, isegi (ja eriti) käsitsi luues. Ainult et selle jaoks on vaja teadmisi, mis meie piirkonnas (Eestis) ja ka suures osas ülejäänud maailmas on kadumas.

Tarbime rohkem sünteetilisi materjale, mistõttu on kohalik (loodusliku) tekstiili tootmine kadunud ning sellega koos ka teadmised. Jätkusuutlike materjalide üle arutlemine on väga mahukas ülesanne, sest palju oleneb ka otstarbest. Polüesterkangaste kasuks räägib madal hind, kuid kui miski on väga odav, siis see soodustab priiskamist ja arutut ületarbimist. On ka leitud, et igasugune tehismaterjal põhjustab mikroplastmassi eraldumist keskkonda ja mitte ainult pesemise ajal, kusjuures ümbertöödeldud polüestri kasutamine ainult suurendab plastmassireostust. (Fibershed 2022)

Üle poole kogu maailmas toodetavast kiust on polüester (Textile Exchange 2022). Selle saamiseks ühendatakse nafta ühendid rõhu all kõrgel temperatuuril PET graanuliteks. Tootmisel eraldub keskkonda sadu miljardeid tonne süsihappegaasi, tehased saastavad veekogusid raskemetallide ja toksiliste kemikaalidega (Fibershed 2022), rääkimata terviseprobleemidest, mis avalduvad nende mürgiste ühenditega kokkupuutumisel nii tööstustes, nende lähipiirkondades kui ka riiete kandmisel.

Looduslike kiudude tootmine käib teisiti. Seda ei saa teha laboris ega (ainult) kinnistes hoonetes. Tuleb harida maad, loomade eest hoolitseda, saak koristada, vill pügada, kiud lõngaks kedrata. Kõikide nende etappide kvaliteeti saab kõrgema turuhinnaga mõjutada ja paljudel neist on potentsiaal edendada sotsiaalseid ja ökoloogilisi tegureid nagu looduslik mitmekesisus ja kohalik majandus. (Fibershed 2022) Taimseid kiudusid (puuvilla, lina, kanepit jms) toodetakse 2021. aasta uuringute põhjal kogu maailmas ainult 31,3% kogu kiutoodangust ja proteiinkiudusid nagu vill ja

siid ainult 1,8% (Textile Exchange 2022).

Eestis hakkas lina kasvatamine vähenema eelmise sajandi alguses. 1924. aastast alates vähenes külvipind kaheksa aasta jooksul rohkem kui poole võrra (Kõiva 1933). Seda põhjustas Kõiva arvates linahindade langus, suur töö nõudlus, monopolid ja preemiad (riigi poolt toetati toiduainetööstust, aga mitte lina kasvatamist) ja "poolametlik armastuse ja arusaamise hävitamine lina vastu".

Me pole kunagi nii hästi elanud kui praegu. Nii väidab mõni majandusnimene, kes usub, et tema on elanud kõikidel aegadel. Aga vaadake pisut ringi: enamik rahvaid pole kunagi nii halvasti elanud kui praegu. Nii halvasti pole elanud puud ega lilled, metssead ega mesilased, sammal ega sisalikud. Meri pole iial nii mürgine olnud, isegi kalad kõhivad.

Mis on selle põhjus? Nüüd võib viimaks ometi vastata: majandus on selle põhjus.

Kõik olendid on väsinud majandusest. Sure, majandus.

(Krull 2020)

"Oleme olukorras, kus kõige jõukamad tööstusriigid on looduslikest protsessidest tänaseks kõige rohkem eraldunud. Kuigi enamasti on tegu olnud just nende protsessidega, mis neil jõukust algselt püüda lubasid." (Jõepera 2021) Meil on kõike väga palju ja väga lihtne on saada veelgi enam. Mina ei tea, kas see teeb kedagi õnnelikuks. Tean seda, et maailmas on liiga palju probleeme, mida põhjustab lihtne ületarbimine ja liigne omamisjanu.

Hasso Krull on öelnud, et kasinus on minimalism, kus ilu, veetlus ja mängulust sünnivad väga vähesest (Ling 2020). Tema on ka võrrelnud kasinust küllusega just keele kontekstis: "keeleline kulutus on puhas kulutus,

ta ei tooda otseselt midagi, aga võib külvata rõõmu ja mõjuda vabastavalt“ (Ling 2020). Minu arvates saaks ka tekstiili suhtuda sarnaselt. Loomise seisukohast võiks kasutada võimalikult palju seda, mida just loodusel pakkuda on ning omada tuleks täpselt nii palju, nagu meil tarvis.

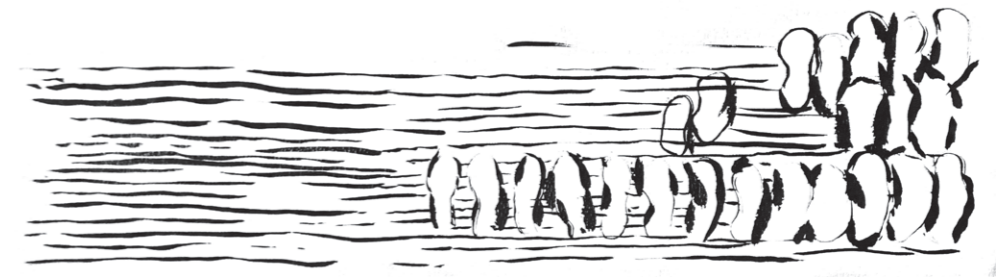
Pole suuremat häda kui see, kui ei tea, millal on küll;
Pole suuremat kurja kui see, kui saad, mida soovid.
Kui tunned, millal on küll, on küll;
Ikka on küll.
(Laozi 2022)³

Kui vaadata rahvuslikke rõivaid ja mitte ainult meie, vaid ka teiste kultuuride omi, siis visuaalset kasinust lilltikanditest, puhvarrukatest ja erksavärvilistest käsitsi kootud triibuseelikutest ei paista. Ka vanadel igapäevastel riietel on lisandeid lihtsalt ilu jaoks. Kõik loodi ise ning ühe piduliku komplekti valmis saamine võis aastaid aega võtta, seega kanti rõivaid kaua, jätkus ka pärandamiseks. Materjalid, meil kohalikul peamiselt lina ja vill, olid vastupidavad ja väärt parandamist. Olgugi, et rõivaste valmistamine nõudis palju tööd, olid nad väärt seda energiat, mis neisse pandi. “Eesti rahvakunst oli tarbekunst sõna otseses mõttes. Iluesemeid ei tuntud, tehti ainult ilusaid tarbe- ja rõivastusesemeid.” (Viires 2004)

Minu arvates võiks just see olla lihtne ja vooruslik ilu, mis sünnib vähesest – kõike on võimalik enda kätega luua. Minu linane materjal kasvas pisikesest seemnest. Kangani jõudmine nõudis ka palju tööd ja olgugi, et saadud materjali ei ole väga palju, on see väärtuslik, sest sellel on tähendus.

³ Laozi Tao Te Ching on kirjutatud 400 a eKr, kasutasin Jaan Kaplinski 2022 aasta eestikeelset tõlget.

Lina mulda

Minu lina kasvatamise projekt algas 2022. aasta 11. mail kotitäie seemne külvamisega Eesti Põllumajandusmuuseumi põllule. Ma ei teadnud, milline on linataim ja seetõttu oligi minu eesmärk alustada algusest. Ma ei saa tekstiiliga tegeleda, kui ma ei oska seda ise luua. Samuti polnud mul aimu, kuidas erinevad etapid lina kasvatamises ja töötlemises toimuvad, kui ainsad allikad, mis seda teadmist edasi annavad, on kirjalikud. Seega tahtsin ma seda vana ja väärikat protsessi ise oma kätega läbi teha, et näha materjali erinevaid vorme.

Eesti Põllumajandusmuuseumisse jõudsin ma tutvuste kaudu. Koguhoidja-teadurina töötava Mari-Liis Tammistega on mind sidunud ühine armastus kohalike kiutaimede vastu ning temaga koostöös sai ühine linakasvatamine teoks. Samuti asub muuseum minu kodule väga lähedal

ning lisaks põllumaale sain sealt ka kohaliku agronoomi tuge ja teadmisi. Talgute raames oli sinna hea kutsuda teisi huvilisi, et üheskoos külvata, kitkuda ja muid linatöid teha.

Lina kasvatamise juures on minu kogemuse põhjal väga oluline maaharimine. Kuna taimed peavad kasvama tihedasti koos, et valguse poole püüdlemisel sirguksid varred võimalikult pikaks, lämmitavad nad ideaaltingimustel ka enda hulgas kasvava umbrohu. Et vältida võimsamate taimeliikide vohamist, tuleb aga põldu enne õigesti harida. Linaasjanduse⁴ konsultant Hans Kõiva soovib 1933. aastal umbrohu hävitamiseks "põllul läbi viia sügavkülvamisele eelneval sügisel. Kui aga siiski tähtsavad koos linataimedega ka umbrohutaimed, tuleb need käsitsi eemaldada. Seda tuleb teha kuiva ilmaga paljajalu, kui linataim on lühem kui 10 cm. Siis suudab taim uuesti ennast püsti ajada." (Kõiva 1933)

Seetõttu tulekski lina kasvatamist juba eelneval aastal planeerida, et osata maapind sobilikult ette valmistada. Minu kasutatav põllulapike oli varasemalt mitme erineva peenra all ning korralikult käärimata sõnnikuga oli sinna tulnud palju umbrohuseemneid ja -juuri, mistõttu soovisid ka nemad linaga koos kasvada. Kuna mul ei olnud kevadel õigel hetkel aega rohimist katsetada, vohasidki vahepeal suured ja võõrad taimed õigete vahel. Seega ei saa sellele lootma jääda, et lina ise tihedalt kasvamisega umbrohu ära suudab lämmitada, kuigi teooria nii ütleb.

Loomulikult on oluline ka seeme. Kuna Eestis kasvatatakse peamiselt õililina, siis kohaliku sorti kiu kasvatamiseks meil ei ole. Leidsin ühe Taani ettevõtte, mis tegeleb lina kui tekstiilmaterjali töötlemise ja tootmisega ning oli mulle nõus müüma kilogrammi Nathalie-nimelist seemet. Kiulina sorte on mitmeid ja neid aretatakse vastavalt kohalikele kasvutingimustele. Kuna aga nende kättesaadavus on keeruline, tuli mul

⁴ Termin, mis on kasutusel Hans Kõiva raamatus "Lina, tema kasvatamine ja harimine" 1933.

läbi ajada selle konkreetse seemnega.

"Ühe ruutmeetri peale läheb 3185 linaseemet ja kui see seemne 100 tera kaal on 4 grammi, siis kaaluliselt 12,75 grammi" (Kõiva 1933). Minul oli üks kilogramm seemet, seega antud arvutuse põhjal oleks minu põllu suurus 78 ruutmeetrit. Umbes nii suure põllu me ka külvasime. Lennutasime läikivad siledateralised seemned peoga ühtlaselt kohevale mullapinnale, misjärel riisusime rehadega mulda peale, et seeme paljalt mulla peale lebama ei jääks. Kõige lõpuks tallasime mullakihi tihedalt kokku. Kuna linapõld oli piisavalt väike, oli mõistlik need etapid kõik käsitsi teha. Selleks kulus viiel inimesel umbes tund aega.

KITKUMINE JA RAATSIMINE

Teadmised

Näib, et tekstiilitootmise kahjulik mõju keskkonnale ei ole enam mingi uudis. Samas ei oska me siiski selle teadmisega suurt midagi peale hakata. Üle poole maailma tekstiilist on toodetud Hiinas (Burgess, White 2019), sellele järgneb India. Oleme harjunud, et kangaste, rõivaste loomine on midagi primitiivset (see toimub maades, kus tööjõukulud on madalad) ning kauget (tootjamaad on koondunud geograafiliselt sarnasesse piirkonda ja asuvad enamuse maailma mõistes neist/meist eemal). Seetõttu ei koge arenenud riigid ka nii otseselt tekstiilitootmise keskkonnamõjusid ega ole valmis oma tarbimisharjumustes muutusi ette võtma. Vastukaaluks väiksemates kogukondades näevad ja tunnetavad inimesed oma tegude tagajärgi paremini ja saavad nautida keskkonna heaks tehtud muutusi kiiremini (Fletcher 2008).

Kuna me ise ei koge, et Hiinas on suuremalt jaolt tekstiilitootmise tõttu kolmandik jõgesid kuulutatud inimkokkupuute jaoks liiga mürgiseks (Burgess, White 2019), ongi see näiliselt liiga kaugel probleem. Samas leidub geneetiliselt muundatud puuvillas, pesuvahendites, värvides ja tekstiili viimistlusvahendites endokriinsüsteemi kahjustavaid kemikaale, millel on otsene mõju meie hormoonidele, mis vastutavad inimese metabolismi, une, tuju, kasvu, arengu, viljakuse ja kudede tervise eest (Burgess, White 2019). Seega kandub see kaugel probleem riietega siiski meieni.

Samal ajal on endiselt väga keeruline midagi ette võtta. Saab küll tarbida rohkem öko-märgistega tooteid, kuid maailma mastaabis ei muuda see endiselt eriti midagi. Tekstiilitootmine suureneb igal aastal ja "kasv"

ongi iga majanduslikult eduka ettevõtmise eesmärk. Selle käigus kulutatakse aina arutumalt ressursse ja kurnatakse keskkonda, mille osaks inimene ise on.

Me saame võlgu, üle võimaluste, Maa keskkonna piire ületavat elu elada mõnda aega, kuid ühel hetkel on kasvu piirid käes ja algab võlgade tagasimaksmise aeg. Võlad me jätame järgmistele põlvedele, kellele me ei anna kaasa oskusi nende tasumisega toime tulla.

(Kangur 2021)

Käisin hiljuti Lapetukme külas Muru talus, mille perenaine Liina Lehis on oma kodusse talupidamisse loonud villavabriku. Tal on seal masinapark, mis võimaldab nii enda kui ka väljastpoolt saadetavat villa lõngaks kedrata. Küsimuse peale, kuidas ta villa pesuvee ladestamisega toime tuleb, vastas ta, et praeguse koguse juures saab tema biotiik naturaalse keskkonna säilitamisega hakkama. Kui kogused peaksid kasvama, siis tuleks midagi välja mõelda, kuid oma tegevust ta suurendada ei soovigi.

Tegelikult ei ole majanduslik kasu olulisem kui sotsiaalne ja ökoloogiline areng (Värr 2021), kuigi me oleme harjunud tänapäeva maailmas nii mõtlema. Lina kasvatamine ja töötlemine on palju vähem energiakulukam, kui sünteetiliste kiudude tootmine, samuti ei nõua kastmisvett ega taimekaitsevahendeid, kuid on väga tööjõukulukas. Kui ma ei saa oma tegevuse eest (piisavalt) raha või mul ei ole võimalik oma töötajatele selle eest maksta, ei ole minu ettevõtmine mõistlik isegi, kui sellise tekstiili tootmise kasuks lisaks keskkonnamõjudele räägib ka ajaline vastupidavus kandmisel.

Siit aga tekib paradoks, mille järgi on majanduslikult mõistlikum toota keskkonna arvelt. Samas toodetavate rõivaste kvaliteet ja ka kandmisiga vähenevad ajas, niiet tööjõu kulu suhtes mõelduna võiks ju hoopis rõhuda kvaliteedile, mitte kvantiteedile.

Vaid lääne ühiskonna aluseks oleva antropotsentrilise maailmavaate ja selle ajalis-ruumiliste mõõdetate lühidusest tingituna saab põhjendatud ja tervitatav olla keskkonnakollapsi majanduslik kasulikkus.

(Kangur 2021)

Iga ettevõtmine on suuremal või vähemal määral seotud keskkonnaga ja loomulikult tuleks arvesse võtta, missugust mõju see tegevus avaldab. Ökoloogilised probleemid on üha enam päevakorras, kuid nendega ei osata midagi ette võtta. Veli-Matti Värri arvates on selles paljuski süüdi meie haridus. Kasvatus on seotud valitseva maailmapildiga, see hoiab sotsialisatsiooni kujul käigus ja toodab valitsevat korda, kuid samal ajal peaks see looma võimalusi valitseva olukorra ületamiseks ja uueks eluviisiks (Värr 2021).

Ajal, kui meid kasvatatakse ettevõtlikeks inimesteks, ongi minu arvates väga huvitav mõelda, kuidas ilma majandusliku edumeelsuseta hakkama saada. Mõned leiavad lahendusi, kuidas elektri või personaalse autota elada, mina mõtlen, kuidas saada tekstiili, kui mul ei ole kaugel maal asuvaid tehaseid ega firmasid, mis neid materjale mulle vaheltkasuga edasi müüvad. Ise oma kanga loomine õpetab mulle, kui palju mul on vaja teadmisi, mis on seotud mulla, ilmastikuolude, taimede, aastaegadega. Kogu minu tegevus on nendest punktidest sõltuv: ma ei saa keset talve otsustada, et ma hakkam alles nüüd lina leotama, sest seda saab teha

sügisese niiskel maapinnal. Muidugi ma saaksin tekitada omale ka talvel sellised võimalused, kuid kas see ei oleks jälle liigne sekkumine sellesse, mida on võimalik loodusprotsesse arvestades energiat säästvamalt teha?

Lisaks keskkonnaprobleemidele, mis on põhjustatud tootmise ja tarbimise omavahelisest kaugenemisest, on päevakorral ka tekstiili "vaesemaks" ehk ühetaolisemaks muutumine. Kui vanasti tegid disainerid, õmblejad ja kangakudujad omavahel koostööd ja rõiva välja mõtlemine algas tekstiilmaterjalist, sest oluline oli selle langevus, istuvus, kuju, siis praegu on kõige lihtsam tellida tootevalikusse t-särke ja dressipluuse, sest nii on riiet nägemata kindel, et kangas ja tegumood ühtivad. (Edelkoort 2022) Tekstiilimaailmaga tuttavad inimesed teavad, kui palju võimalusi on kangast luua ning kui erinevaid omadusi võib tekitada lihtsaimgi koe või materjali muudatus.

Kuna aga tekstiili tootmine muutub üha kaugemaks ja võõramaks, ei ole ka sellealane haridus nii iseenesest mõistetav. Lidewij Edelkoort ütleb oma deklaratsioonis (*The Declaration of Change*), et tekstiilidisaini õpetavate osakondade sulgemine haridusasutustes, kangapõhiste teadmiste hülgamine ja virtuaalne visandamine drapeerimise ja lõigete tegemise asemel on põhjustanud moe allakäigu. Et moedisaini päriselt mõtestada, tuleb õpetada, kust rõivad pärinevad. (Edelkoort 2022).

Teadmised, kuidas päriselt tekstiili luua, on muutunud piiratuks. Mõndades riikides, kus enam suuri tekstiilitootmisi ei ole, proovitakse traditsioone uuesti elustada, kuid selle skaala on väga väike ning kui oskused, mida varem pärandati edasi põlvest põlve, on katkenud, siis nende taasloomine ei ole lihtne. Seda kogen ka ise väga teravalt oma linapõldu kasvatades ja tekstiili luues. Palju on seda, mida ei saa raamatusõnaga täpselt edasi anda ja mõnda tarkust võib-olla pole omal ajal olnud mõistlik kirja pannagi, kuna siis oli see iseenesest mõistetav.

Minu jaoks on teadmised linase kanga loomise kohta olulised sellepärast, et ma olen näinud selle materjali ilu vanade kangaste pealt. See võib olla nii hõreda- kui tihedakoeline, pehme ja samal ajal tugev, õhuke või paks. Linast võib kalandreerida⁵ hõbedaselt läikivaks ning sellise rõivaeseme eest hoolitsemisel on samuti omad traditsioonilised võtted nagu näiteks pärast pesemist pehmeks peksmine, mis võtab linase kanga väga iseloomulikke kortse vähemaks. Praegu on linane muutumas ühetaoliselt hõredakoeliseks ja tihti isegi karedaks materjaliks, ilmselt seetõttu, et nii on säästlikum toota. Seega ei saagi inimesed teada, missugune võib üks kvaliteetne kangas olla, ega oska ka seda väärtustada.

Teadmised tekstiilmaterjalide kohta peaksid olema kättesaadavad ja iseenesest mõistetavad. See aitaks palju paremini mõista, missugune rõivas on vastupidav, keskkonnale ja ka inimese tervisele hea ning seeläbi saaksime palju paremaid tarbimisvalikuid teha. Lisaks sellele on oluline, et rõivadisaineritel oleks tekstiilialane haridus, sest nemad saavad oma loominguga otseselt mõjutada ka suuremate moebrändide tööd. Selle jaoks aga on endiselt vaja, et teadmised tekstiili loomise kohta ei kaoks, et oleks nii lina- kui ka lambakasvatajaid.

⁵ kalandreerimine - eesti keeles tänapäevane mõiste paberi, naha, riide kalandriga siledaks või mustriks pressimise kohta (ÕS). Inglise keeles öeldakse selle kohta *calendering*, mis on kasutusel ka vanemate tehnikate nagu puidust talade, kivide või rullidega siledaks pressimise kohta. Kasutatakse ka sõna *beetling*. Eesti keeles oli vanasti kasutusel sõna vaalimine, mis on ajalooline tekstiilitöötlemise tehnika, millega triigiti ja vormiti niisket kangast (Andersson 1995). Vaalimisega eemaldati villasest või linasest riidest üleliigsed kiud, muudeti kangas tihedamaks ja tugevamaks ning suurendati rõiva mustushülgevust (Bartéls 2009).

Lina põllult

Inimesele, kes ei ole varem kasvavat linataime näinud, oli väga võimas kogemus, kui taimed ennast juba nädal pärast külvamist mullapinnast nähtavale sirutasid ning kaks nädalat hiljem oli põld kaetud paarisenteetriste idulehti täis vartega. Minu taimeteadmatus (või ka -pimedus⁶) tuleb peamiselt sellest, et praegu kasvatatakse lina väga vähe ja kui üldse, siis seemnete saamiseks, millest pressitakse õli. Pika kiu jaoks kõrgusesse kasvavad varred alustasid õitsemist juuni alguses, kuid mõnda linaõit oli ka veel augustis enne kitkumist näha.

Õitsemise ajal kasvab lina kõige rohkem. Juhtub siis soe ja niiske ilmastik, räägib põllumees, et koju on kuulda, kuidas lina põllul kasvab. Lina kasvab sooja ööga enam kui päeval.
(Kõiva 1933)

Lina kasvamise ajal ei ole muud teha, kui oodata, millal õitest valmivad kõrisevad kuprad ja varred muutuvad kollasemaks ning hakkavad lehti langetama. Kõiva toob 1933. aastal välja kolm erinevat astet, millal taimi võiks kitkuda:

a) "Esimene küpsuse järk, n.n. piimaküpsus. Linavars on täiesti roheline, alumised lehed löövad vaid kolletama. Taimed on õitsenud ja loonud kuprad. Seemned on kupras valged, piimased ja ei kõlba üldse

⁶ *Plant blindness* - inimese suutmatus igapäevaelus taimi tähele panna või ka taimede ebaoluliseks pidamine. (Wandersee, Schussler 1999).

külviks. Sarnases valmimisjärgus on linakiud vastupidavuselt nõrgem, kuid et üksikuid kiu rakke siduvad ained ei ole küllaldaselt veel puitunud, Annab end suurepäraselt peenemaiks üksikkiududeks jaotada.

b) Teine küpsuse järk, n.n. vahaküpsus. Linavars on kollane ja lehed alumisel poolel on maha langenud. Niikaua, kuni terve linavars lehtedelt ära laasib, kestab vahaküpsus. Sel ajal on linakiud veel küllaldaselt õrn ja elastne. [...] Seeme on pruuniks muutunud või osaliselt veel rohekas. Kupras järelvalmimisel saadakse siiski korralikku külvikõlblikku seemet.

c) Kolmas küpsuse järk ehk lõplik küpsus. Linavars on täiesti lehtedest lage ja muutunud tumepruuniks, kuprad samuti ja seeme neis pruun, läikiv ja kõva. Kupraid raputades kõrisevad nende sees seemned. Saadakse küll täisväärtuslikumat seemet, kuid kiud on liig palju puitunud, hapram ja ei jagune sugemisel niivõrt vähematesse osadesse, et temast võiks kedrata peenema numbri niiti."

Umbes pool minu linast sai kitkutud 27. augustil ning teine pool neli päeva hiljem. See teeb kasvuajaks kokku 108-112 päeva. Kõik ei õnnestunud nii hästi, kui ma lootsin: palju taimi õitsesid alles augusti keskpaigas, mis tähendab, et nad idanesid erineval ajal. Selle põhjus võis olla seemnete kevadine ebaühtlane mulla sisse riisumine. Seega otsustasime Eesti Põllumajandusmuuseumi agronoomiga kitkumisega oodata augusti lõpuni. 2022. aasta suvi oli ka väga põuane, niisiis ei kasvanud lina väga pikaks.

Kitkumispäevaks oli väga palju linataimi juba muutunud pruunikaks ja kuprad kõrisesid toredasti seemnetega, järelikult langes kitkumine kolmanda ehk lõpliku küpsuse järku. Saab väga head seemet, kuid enam mitte nii täiuslikku kiudu. Järgmisel korral tahaksin ma pigem veidi varem lina põllult ära saada, kui linakiud on veel küllaldaselt õrn ja elastne.

Esimene kitkumispäev oli väga kuum ja päikseline. Sain kogeda, kuidas linajuurte saputamisest lendlev kuiv põllumuld kleepub higise naha peale ning kuidas pisimgi sõrmevigastus hakkab tähtsat tööd segama. Käed on selle juures väga olulised tööriistad, varsi tuleb haarata peoga ning veidi keerates mullast välja tõmmata. Kiud jätkub ka juures, seetõttu ei lõigata, vaid kitkutakse. Taimed kogutakse linapeodeks, mis tähendabki peotäit lina. Need seotakse mõne eraldiseisva linavarrega kokku ja pannakse kupardamist ehk raatsimist ootama.

Seemnekuprad eraldatakse vartelt kohe pärast kitkumist. Seda tehakse metallist kammilaadse eseme ehk raatsiga. Linapeod tõmmatakse piide vahelt läbi ning kuprad kukuvad maha. Seejärel saab varred viia kaste- või tiigilikku.

LEOTAMINE JA KUIVATAMINE

Omamine ja olemine

Olen linatööde kõrvalt saanud palju mõtiskleda iseenda peale. Minu pea mõtleb loomisele ja minu käed töötavad, keha tunnetab kõiki aistinguid, mis materjalist tulevad. Olen juba palju rääkinud maailmast ja selle korraldusest, kuid kes olen selle keskel mina? "Mina ei ole keha, meeled, mõtted, mõistmine, kogutud tarkus, järelduste tegemise ega uute mõtete loomise oskus" (Hesse 2020). Võib-olla mind ei olegi, sest ma eksisteerin ainult enda sees. See on maailm, mis pole teistele näha.

"Zenbudistlikud õpetused ütlevad, et endani, mis on igäühe jaoks liiga lähedal, saab jõuda ainult ennast unustades" (Allik 2021). Olen selle peale palju mõelnud ja minu jaoks tähendab see "minatus" eesmärkidest loobumist ja võimalust mitte mõelda sellele, kuidas teiste inimeste ootusi minule täita. Mina olen mina ise ning see, et ma pidevalt teiste peale mõtlen, ei aita mind edasi.

Uurida teed, tähendab uurida iseennast. Uurida iseennast tähendab unustada iseennast. Unustada iseennast tähendab, et kõik viib virgumisele. Olla nõnda virgunud tähendab, et tõkked iseene ja teiste vahelt on kõrvaldatud. - Dogen
(Lowenstein 2001)

Mõne jaoks peitub olemine selles, mida ta omab. Olgugi, et ma ei ole ennast kunagi mõtestanud asjade kaudu, ei saa ma ka siiski öelda, et ma ei ihkaks omale midagi. Tõeline askeet peaks loobuma kõigest maisest ja jätma oma perekonna, et jõuda tõeliselt iseendani. Samas on jaapani

kultuuri uurija Alari Allik öelnud: "Mitte loobuda asjadest, vaid näha asjadest läbi ja kaugemale – see ongi minu arvates paljude vanade tarkade õpetus. Nii et meid ei peaks juhtima mitte kirk omamise järele, vaid kirk olemise järele – ja olemist ei saa kunagi olla liiga palju." (Allik 2009)

Siin peitub minu jaoks üks väga oluline mõte, mis asju täis ühiskonnas saab suure tähenduse: olemist ei saa kunagi olla liiga palju. Niisiis tuleks rohkem keskenduda mitte pidevale tarbimisele, mis teeb maailmale nii palju kurja, vaid olemisele, mis on pikas plaanis hea nii inimesele endale kui ka keskkonnale. Samas ei ülista Allik täielikku askeesi, vaid ütleb, et omamine on nii kaua mõistlik, kuni asjad ei oma mind.

Just see päris asjade, päris materjalide vähesus ja odavate ühekordsete mateeriate massiline pealetung on minu arvates see liigne küllus, mis mind minimalismi poole lükkab. Asju on nii palju, materjale on nii palju, aga kus on need "päris" esemed? Need, mis on katsudes head, vastu ihu mõnusad, ei kata meid toksiliste kemikaalidega, ei ole täis staatilist elektrit ega lähe pärast paari kasutuskorda juba koledaks. Kõik on kiiresti ja odavalt loodud, pole lugusid ega autoreid. Et reaalsus oleks tajutavam, on oluline meele ja tunnete ergutamine (Zen Buddhism 2002). On lihtne tarbida nii asju kui emotsioone, see on lausa hea viis, kuidas igapäeva probleemide eest põgeneda, kuid hoopis olulisem on aeg-ajalt askeetlikult iseenda sisemaailmaga tegeleda.

Miski pole mu mõtteid rohkem hõivanud, kui mina ise, kuid ma ei tea millestki vähem, kui iseendast.
(Hesse 2020)

Kui ma olin laps, oli Eesti värskelt iseseisvunud ning meil oli vaene aeg. Raha oli vähe ja värskelt Nõukogude Liidust välja saanuna ei olnud ka riideid eriti võtta. Mäletan, et turgudel kaubitseti uhkelt Poolast toodud odava rõivamaterjaliga ning see oli ka põhiline koht, kus ühes väikelinnas omale midagi selga osta sai. Kõndisin jalgsi pikka teed kooli ja koju ning ebamugavad, sünteetilised riided olid parajaks nuhtluseks. Küll liibusid võrkvoodriga liba-adidase dressipüksid ümber jalgade ja kerkisid iga sammuga mööda jalga üles või ajas karvase polüestrist voodriga jope higistama. Kogu tolaaegne läbielatud rõivaste ja sünteetiliste materjalide pealetulek oli ühtlasi ebamugav seljas kui ka frustreriv väljanägemiselt. Võib-olla on see 90ndate alguses kogetud emotsioon üks põhjus, miks ma materjalidega tegeelen.

Meil on olnud olemas väärtuslikud materjalid, millel on nii lugu kui autor, kuid need on kergekäeliselt välja vahetunud kiire ja odava vastu. Samamoodi on ära kadunud teadmised, kuidas neid olulisi materjale luua. Minu jaoks algabki tekstiilidisain kasvamisest. Oletame, et ma tahaksin omaenda kangast kasvatada, siis kuidas ma seda teeksin? Seda teadmist ei ole enam, see tuleb uuesti luua ja kasvatada ning see on aeganõudev. Ometi ma tean, et seda ma tahan teha. Mulle meeldivad väärtuslikud materjalid, lood ja autorid. Tunnete ja meele ergutamine on oluline, et reaalsus oleks tajutavam, nagu enne mainitud. Reaalsus ongi päris ning kui mind ümbritsevatel esemetel on lood ja autorid, siis ma tajungi reaalsust paremini. Kui ma saan ise luua oma tekstiili, siis see ongi midagi päris.

Lina likku ja kuivama

Leotamise ülesanne on linavarre ettevalmistamine pärastiseks harimiseks ja anda lõpp-produktina kõrgeväärtuslist, elastset, kestvat ja sitket kiudu. Et seda õilsat sihti saavutada, tulevad linavarres olevad üksikud kudesi siduvad liimained välja sulatada – laostada.

(Kõiva 1933)

Mul oli valida, kas panna oma linavarred kaste- või tiigilikku. Arvestades, et ma sain neid siiski arvestatava hulga, mitte ainult mõne peotäie, oli lihtsam variant panna kitkutud lina muruplatsile loomuliku niiskuse toimel ligunema (ehk kastelikku). Katsetasin ka vees leotamist, kuid mõistsin, et paari nädalaga lõpule jõudnud ligunemisprotsess annab taimedele bakterite toimel väga tugeva ja ebameeldiva lõhna. Need bakterid võib Kõiva sõnul mahutada nimetuse *Bacillus amylobacter* alla (tänapäeval on neist anaeroobsetest bakteritest tuntum *clostridium butyricum*) ning nad lagundavad pektiini ja osad ka tärklisi, tselluloosi nad ei puutu. Leotatud varred on täielikult läbi vettinud ning selliseid tilkuvaid ja haisvaid linavarsi ma enda saunas kuivatada ei oleks saanud. Kasteleos olnud linad on üsna kuivad ja aroomitud, niisiis oli nendega palju lihtsam pärast ümber käia, et nad kuivaks saaksid.

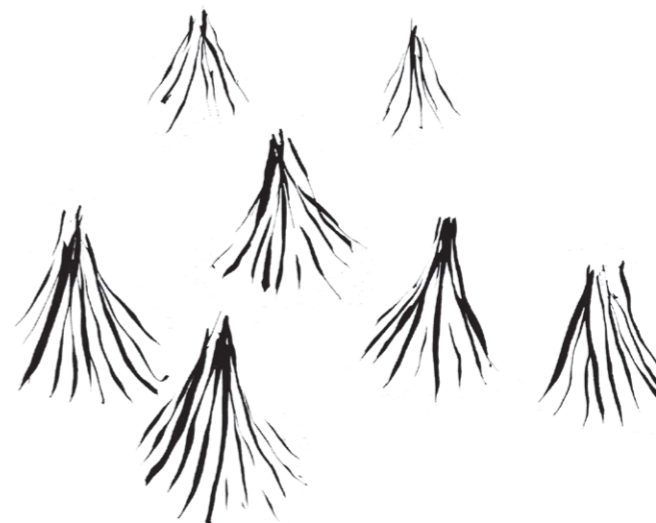
Hiljem olen muidugi teada saanud, et märjad varred tulebki enne kuivama panemist põllule õhukese kihina laotada või püstiste peodena asetada, et tuul niiskuse välja puhuks ning samuti saavad nad juba siis enne kiueraldust pleekida. (Kõiva 1933) See muudaks edasise kuivatamise kindlasti lihtsamaks ja aitab peatada üleliigset lagunemisprotsessi.

Vees ligunenud lina kiud on üldiselt heledamad, kui murul sama protsessi läbi teinud, peaaegu valkjad. Minu proovipeod olid veidi rohekad,

kuid siiski üsna heledad. Kõiva raamatus on kirjeldatud väga palju erinevaid veeleotuse viise, lina pandi nii tiiki, ojja, jõkke kui järve. Tänapäeval seda teha ei tohi, “kuna linavarre käärimise protsessis eraldub toksilisi aineid, mis mõjuvad hävitavalt vee-elanikele” (Pensa 2016). Samas näiteks nõguste leotamisel tekkinud vedelik on aias viljapuudele ja -põõsastele väga kasulik kahjurite tõrjeks ning väetiseks (Lepik 2016).

Linaligudest loetakse headeks need, kus linad saavad ühtlased sinakad-hõbehallid või porihallid, pehmed, õlised ja rasked. Petseri- ja Võrumaal leidub niisuguseid esimese järgu hädusega linaligusid 1) kaevatud tiikide (kohapealse nimetusega läpped ja 2) väikeste ojade hulgas.

(Kõiva 1933)

Muru peal niiskuse toimetel kiu luust lahti eraldumise protsess võttis minu taimedel aega umbes neli nädalat. Vesiligu on kiirem moodus ja see võib ka kergemini seetõttu üle aja minna. Kasteleotus on aeglasem ning algajal on lihtsam jälgida, millal on õige hetk lagunemine peatada. Kuna linakiu kätte saamine koosneb nii paljudest erinevatest etappidest ning iga järgneva edukus sõltub eelmise õnnestumisest, siis seetõttu ei ole protsess sugugi lihtne. Ilma kogemusest oli keeruline aru saada, millal lina on piisavalt saanud liguneda. Aitas lihtsalt järgi proovimine, kas pärast kuivatamist murdmine, ropsimine ja kammimine õnnestub. Kui linaluu oli veel liialt kiu küljes kinni, pidi ootama.

Ühel hetkel tuli linad kiirelt kuivama viia. Sättisin nad enda sauna leiliruumi lavalaudade peale ning kerge kütmine muutis varred kenasti kuivaks. Saunad on alati olnud erilised kohad ja nüüd on ka minu saun saanud ühte tähtsat ülesannet täita, kuivatada lina.

LÕUGUTAMINE, ROPSIMINE JA SUGEMINE

Tekstiilne tasaareng ja sotsiaalsuse kasvatamine

Majandusliku kasvu vajadust on hakatud üha rohkem küsimärgi alla seadma. Selle jaoks on eesti keelde tekkinud sõnad nagu kestlik kahanemine ja tasaareng (inglise keeles *degrowth*). "Tasaarengu üks põhitees on lihtne tõdemus, et lõputu kasv lõplike ressursidega planeedil ei ole loogiliselt ja füüsiliselt võimalik, seega ei saa ka majandus olla kasvust sõltuv" (Vasser 2019). Sellel ideel on samas vastaseid, näiteks kirjutab majandusanalüütik ja kolumnist Peeter Koppel kestlikust kahanemisest kui romantilisest utopiast ning näeb seda kui kestlikku vaesumist, mis kutsub esile püsiva majandussurutise (Koppel 2022).

Kui mõelda tekstiilivaldkonna peale, siis lõppevate ressursidega maailmas tuleks palju paremini läbi mõelda, missuguseid materjale ja kui palju toota. Globaalne kiu tootmine tõusis 2021. aastal rekordilisele 113 miljonile tonnile aastas. Viimase kahekümne aasta tootmine on kahekordistunud ja selle oodatav kasv on 149 miljonile tonnile 2030. aastaks. Kogu maailmas loodavast tekstiilmaterjalist 64% on sünteetiline ja taimsed kiud nagu džuuat, kanep, lina jt moodustavad vaid 5,9%. (Textile Exchange 2022) Textile Exchange näeb ette, et rõiva-, sisustustekstiilide ja jalanõude tootmisel eralduvat süsihappegaasi emissiooni tuleb vähendada 45%. See ei pruugi tähendada samal hulgal tootmise vähendamist, vaid pöördumist nende materjalide poole, mis kulutavad vähem energiat ja seega mille tootmisel eralduv vähem süsihappegaasi.

Eelistatav materjal (*Preferred Fiber*) on materjal, mis pakub pidevaid kasulikke (mitte enam ainult kahjulikke) mõjusid nii kliimale, loodusele kui

inimesele tervikliku kiu ja materjali tootmissüsteemide ümberkujundamise kaudu (Textile Exchange 2022). Polüester on võrdlemisi odav materjal, kuid selle valmistamiseks kulub võrreldes looduslike kiududega palju rohkem energiat. Linaku tootmise energiakulu on madal, polüestri toormaterjali tegemiseks kulub kõrgem hulk energiat kui kiu loomiseks. Kumulatiivselt on siiski polüestri süsihappegaasi jalajälg suurem kui linal. Üks oluline faktor keskkonnamõjude hindamisel on ka veekulu, kuid ideaaltingimustes piisab lina- ja kanepikiu kasvatamiseks vihmaveest. Ka tootmisel on nii polüestri kui lina veekulu madal. (The role and business case for existing and emerging fibres 2010)

Muutused ei tule ainult inimeste tarbimisharjumuste muutmisest, sest praegu toimiv majandusmudel ei lase millelgi väheneda. Loomulikult saab tarbijatele teadmiste andmisega mõjutada valikuid, mis soodustavad keskkonnale vähem kahjulike mõjudega materjalide kasutamist. Kuid nagu eelpool juba mainitud, siis väheneb tekstiilihariduse andmine ja sellega koos ka inimeste teadmised. Üks pääsetee on erinevate organisatsioonide, ka näiteks Euroopa Liidu pingutused ja regulatsioonid, et vähendada tekstiilitootmise keskkonnamõjusid. Visiooni kohaselt on aastaks 2030 kõik riided vastupidavad, parandatavad ja ümbertöödeldavad, loodud suures osas ümbertöödeldud kiududest, kahjulike kemikaalide vabad ja toodetud sotsiaalseid õiguseid järgides (EU). Kas see visioon ka täitub, seda näitab aeg. Samuti tasub märkimist, et need regulatsioonid kehtivad Euroopa Liidus, mis ei ole maailmas suurim tekstiilitootja.

Üha kiirenevas ja mugavamas maailmas tunnevad inimesed ennast paradoksaalselt järjest õnnetumalt. [...] Aeg on piiratud ressurss ja praegune süsteem on disainitud müüma sinu aega kellelegi teisele.
(Vasser 2019).

Linaku tootmine on väga töömahukas, kuid füüsiline töö ei ole alati tänapäeva inimese poolt väga soositud. Inimene on ka sotsiaalne olend, kuid ometi oleme ajas muutunud järjest individuaalsemaks. Varem elati rohkemakesi koos, ühes majapidamises olid erinevad põlvkonnad, abilised tööde tegemise jaoks. See oli siis, kui enne tööstuslikku revolutsiooni ei olnud kodus iga ülesande tarvis eraldi seadet ning ei pidanud üksinda kõiki majapidamistöid tegema. Tööstuse arenguga tulid kodumasinad, mis võimaldasid abiliste hulka vähendada. 70ndatel läbi viidud uuringud aga näitasid, et kuigi nüüd sai kõiki töid kodus iseseisvalt teha, ei vähenenud naiste töökoormus. (Cowan 1976). Suurenes hoopis individualistlikkus.

Mäletan, kuidas ka mina olen saanud lapsepõlves käia vanavanemate pool talutöödel abiks. Üheskoos sugulastega käisime loomadele heina tegemas, külvasime ja võtsime kartulit, millest saime ka enda talvise varu. Need ühised käimised suurendasid ühtekuuluvustunnet ning tänu neile oli ka omavahelisi kokkusaamisi rohkem. Praegune elu on aga hoopis teistsugune, enamasti on kõigil väga kiire ja üksteist nähakse harva.

Minu linakasvatamise projekti juures ongi üks väga tore tulemus lisaks materjalile inimestevaheline kogukondlik koostöö. Ma töötasin Eesti Põllumajandusmuuseumi juures vabatahtlikuna, lisaks koondus sinna ka linatalgute raames teisi huvilisi. Samuti sain kaasata tekstiilitudengeid Kõrgemast Kunstikoolist Pallas. Selle kõige raames toimus nii suhtlemine, uute tutvusteleidmine kui ka teadmiste vahetamine. Enamasti käisid inimesed lastele vana aja töid näitamas, möödakõndivad inimesed meenutasid enda mälestusi linaga seoses ja elasid tegevustele rõõmsalt kaasa. Minu kaasatud tudengid said jahedal novembrikuul rukkiküünis tolmuseid linatöid tehes küll väikese "kultuurišoki", kuid nad olid sellegipoolest rõõmsad saanud linapatsikeste üle.

Lina kiuks

Linavart hoiab kasvamisel tugevana linaluu. Kiu kätte saamiseks murtakse ehk lõugutatakse varred nii, et linaluu muutub pudedateks tükikesteks, mis kiudude vahelt välja kukuvad. Kui leotusprotsess õnnestub, siis on lõugutamise hetkel kiud luu küljest lahti. Seejärel on tarvis murtud linavartelt luutükid maha ropsida ehk puidust mõõgaga peksta ning kõige lõpuks saab pikad kiud takust välja sugeda – kammida. Ma ei kirjelda siinkohal neid etappe põhjalikumalt, sest see teadmine on meil linamuuseumides olemas.

Leotatud lina kiuks saamine on selline töö, mida saab teha aastaringselt ning varte olemasolul ka mitmeid aastaid hiljem. Seda protsessi, kus kõvadest linataimedest jääb alles sile, läikiv ja pehme kiud, olen saanud läbi teha nii Tsiistre linamuuseumis, Lilli looduskeskuses kui ka Eesti Põllumajandusmuuseumis, aga neid kohti on Eestis veel, kus seda teha saab. Oma olemuselt ei ole tegemist eriti keerulise tööga, kuid on üsna tolmune ja ajamahukas.

Minu kuivatatud linavarred said kiuks novembrikuus, kui taaskord Kõrgema Kunstikooli Pallas tekstiilitudengitega üheskoos eelpool kirjeldatud linatööd tehtud said. Kuna pärast kitkumist tuli varred veel leotada ja kuivatada, oli järgnevate etappide tegemiseks kätte jõudnud üsna külm ja kõle aeg. Lõugutamine, ropsimine ja kammimine tekitavad väga palju tolmu, linaluu ja kiu tükke, samuti on nende tööde jaoks vaja kasutada suuri töövahendeid, seega tegime seda kõike jahedas rukkiküünis. Kuid kiire liigutamine andis hästi sooja.

Linakiu pikkus peab olema vähemalt 30 sentimeetrit, alla selle loetakse takuks (Mälksoo 1945). Minu pikad kiud on umbes 60-sentimeetrised. Väljakammitava taku koguse põhjal määratakse ka selle kvaliteet ehk sort. Silma järgi hinnates sain mina oma linast takku rohkem kui pikka kiudu,

seega ei ole minu materjal tõenäoliselt väga kõrge kvaliteediga. Kõige kõrgema sordi kiud oleks vähemalt 40 sentimeetrit pikk, ühtlane, annab harjamisemasinal 50-55% pikka kiudu (Mälksoo 1945).

Kuigi pool või isegi rohkem saagist on takk ehk lühike kiud, millest kõige peenemat kangast kududa ei saa, kasutati kogu materjal ikkagi ära. Minu arvates on kammimisel järgi jäänud kiud väga mõnusad ja pehmed ning ka nendest on võimalik väga toredat lõnga kedrata. Jäägina tekib veel ropstakk, mida saab kasutada majade palgivahede toppimiseks ja linaluu, mida kasutatakse samuti ehituses.

KETRAMINE JA KUDUMINE

Materjali tunnetamine ja ajutöö

Kui ma neli aastat tagasi esimest korda nõgese kiudu proovisin kätte saada, olin ma enne teinud eeltööd ja läbi lugenud erinevad õpetused taimsete varrekiudude töötlemise kohta. Kui ma seda taime murdma hakkasin, ei saanud ma esiti sugugi aru, kus kiud asub või kuidas ma selle kätte võiksin saada. Loomulikult ei ole nõges ka lihtne kiutaim, kuna selle varres on võrreldes linaga palju rohkem pektiini ja teisi looduslikke vaha- ja liimaineid, mis teeb töötlemise keerulisemaks (Kallam, Tuubel, Virve 2012). Samas ei olnud mul ühtki teist kiutaimet võtta ja see kõrvetavate lehtedega vars kasvab iseenesest ning igal pool. See mind ka nõgese puhul võlub, et teda pole tarvis kasvamiseks poputada ning saab tarvitada nii söögiks kui ka ravimiks.

Ka tekstiili saab nõgesest, kuid 2019. aasta suvel ei õnnestunud mul sellega tegelemine üldse. Ma ei jätnud jonnini, panin omale talviseks tegevuseks varred kastelikku ning mida rohkem ma selle materjaliga tutvavamaks sain, seda paremini hakkasin mõistma, mida mul teha tuleb. Sain aru, et kiud on peen ja pehme ning liialt tugev murdmine ja hõõrumine lõhub selle ära, samuti leidsin omale head tööriistad ja võtted. Need teadmised tulid läbi kogemuse, taktiilise⁷ tajumise kaudu.

Minu linaprojekti juures on kõige suuremaks katsumuseks olnud pika, libeda taimse kiu ketrama õppimine. Selle juures on samuti väga oluline materjali tundmine ja lisaks sõrmede liikumise ning koordineerimise

⁷ Käsitöölise pädevus ei seisne ainult materjalide omaduste, tehniliste menetluste ja muu taolise kohta teabe valdamises, vaid formaalselt raskesti dokumenteeritavas või peaaegu kirjeldamatus, vaikivas (ingl k *tacit*), käelises teadmises, mida antakse edasi meistri ning õpipoisi vahetus suhtes, täiustatakse ning talletatakse aga vahetus isiklikus praktikas. (Parts, Rennu, Jõeeste 2013)

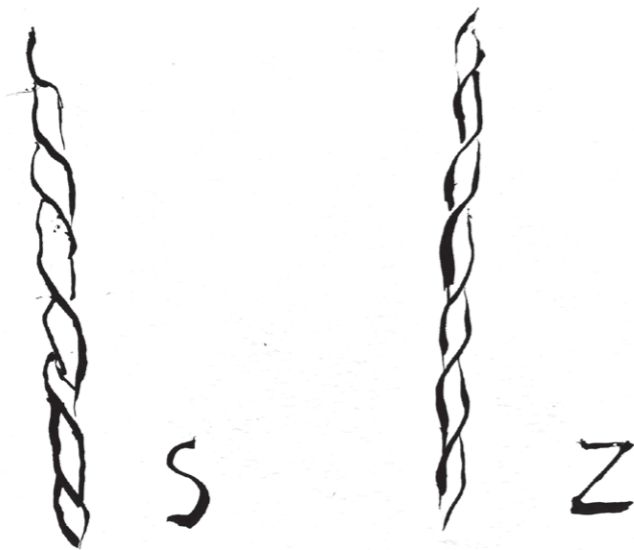
arendamine. Esmase tehnilise oskuse andis mulle Margit Pensa, kes on Karilatsi Vabaõhumuuseumi juhataja ja projekti "1 ruutmeeter lina" eestvedaja Eestis.

Kui sellised materjali töötlemise teadmised liiguksid edasi põlvest põlve, oleksid need palju tugevamad. Kuna mul ei ole olnud mingit eelnevat oskust tekstiilide loomise ja kiudude töötlemise kohta, olen väga palju pidanud ise leiutama ja avastama. Olen kokku puutunud küsimustega, millele mul on väga keeruline olnud vastuseid leida, sest sada aastat tagasi, kui lina kasvatamine täies hoos oli, ei tulnud selle peale, et tol ajal iseeneslikuna näivaid protsesse detailselt kirjeldada. Nii hakkasin ma hoogsalt enda kedratud lõnga tööprooviks kuduma, kuni avastasin, et tegelikult tuleks lõng kudumise hõlbustamiseks enne pesta ja ka vajadusel kohe tuhaleelises ning päikese käes pleegitada. Muidu on karedat ja jäika lõnga lihtsalt keeruline tihedaks kangaks kududa.

Lõnga saab kedrata nii S-keeruga kui Z-keeruga olenevalt, kas vokitatakse ajada pöörlema päri- või vastupäeva. Taimsed kiud, nagu lina, kanep, ramjee ja nõges kedratakse üldiselt vastupäeva, "vasakule" ja lõng on sel juhul S-keeruga. Samas loomsed kiud kedratakse päripäeva, "paremale" ehk Z-keeruga. (Kallam jt 2012) Alguses, kui ma alustasin ketramise õppimist, tegin S-keeruga lõnga. Hiljem vastupidi tehes avastasin huvitava kombel, et sõrmed olid harjunud keerdu ühtepidi kaasa aitama ja väga keeruline oli sellisest sisse harjunud liigutusest ümber õppida. Mu aju teadis, kuidas tuleb teha, kuid sõrmed tahtsid ikkagi niimoodi töötada, nagu nad alguses olid harjunud.

Ühest küljest on selline materjali tunnetamine praktilise väärtusega: nii on paremad oskused ja kvaliteetsem tulem, kuid teisest küljest on käeline tegevus kasulik loomulikult inimesele endale. Käeline tegevus kuulub tasakaalustatud elu juurde ja kuna see seob inimese vaimse ja füüsilise poole,

siis sellest saadav kasu võiks samuti olla osa regeneratiivsest disainist. Tartu Ülikooli arvutiteaduse instituudi kaasprofessor Jaan Aru ütleb, et käsitöö võiks ümber nimetada "ajutöök", sest sellega hakkama saamiseks on vaja aju juhtimist. Alguses on tegevus raske, kuid selle käigus inimene areneb. (Aru 2022)

Lõnga ketramine on oma olemuselt käte ja jalgade koostöö, mille käigus on väga oluline koordinatsioon ja tähelepanu kontsentreerimine. Samuti ei saa samal ajal mugavalt diivanil pikutada, vaid tuleb sirge seljaga toolil istuda, et käte ja jalgade liikumine oleks vaba. Samal ajal, kui jalaga vokitakse ringi ajada, tuleb kätega kiudusid keeru sisse juhtida. Lisaks peaks veel sõrmi niisutama ja jälgima, et värtna ette ei tekiks liiga tugevalt keerdu tõmbavast lõngast takistus, lõng peab saama kenasti poolile joosta.

Praegusel ajal ei tegelda just palju lõnga ketramisega ega enda loodud materjalist kanga kudumisega. Küll aga kootakse varrastel või õmmeldakse, käiakse käsitöökursustel. Motoorne rahutus sunnib inimesi tegutsema, ise looma, sest see annab ajule rahuldustunnet. Minu jaoks tundub väga loogiline võtta kogu lina kasvatamise protsessi kui elustiili osa. See ei ole lisaülesanne, mida oma päevaplaani mahutada, vaid annab võimaluse integreerida kõik meeldivad tegevused (värskes õhus ja looduses aja veetmine, füüsiline koormus, käteosavuse arendamine) kokku eesmärgipäraseks tulemuseks.

Ma ei arva, et lina või üldse tekstiilmaterjali tuleks hakata sellisel viisil, nagu mina seda tegin, looma. Ma annan endale aru, et "ei ole põllumajanduses teist nii inimtöönõudlikku taime kui lina" (Kõiva 1933), kuid mul ei olnud lihtsalt palju muid võimalusi, sest meil kohalikul tasandil puuduvad igasugused oskused, kogemused ja ka tehnoloogilised vahendid taimset kiudu ning kangast teha. Lina- ja kanepikiu tootmine on võrreldes sünteetiliste materjalidega palju energiat ja keskkonda säästvam, kuid meil seda ei tehta, sest see on tööjõumahukas, mis teeb lõpp-produkti liiga kalliks. Mina arvan, et meil ei ole vaja uusi tehnoloogiaid, et töid lihtsamaks ja kiiremaks teha, vaid tuleks tegeleda alusprobleemidega. Kuidas muuta seda, mida majandussüsteem ei soosi, kuid on nii sotsiaalselt kui keskkondlikult kasulik, siiski osaks ühiskonnast?

Lina kangaks

Kui kiud olid eraldatud, tuli mul õppida neid lõngaks looma. Villa käsitsi ketramine on üldiselt tavapärasem ja seda osatakse rohkem teha. Linakiud on aga pikad ja siledad ning siin ei piisa vaid kiupuntra käes hoidmisest. Neid, kes seda materjali käsitseda oskavad, on ka üsnagi vähe nagu ka kirjalikku materjali lina ketramise kohta. Kuna minu projekt juhindub rohkem praktikakesksest lähenemisest, oli mul tarvis põhilised võtted selgeks saada, seega ma pikemalt erinevate tehnikate võrdlemisse ei astu. Samuti ei tee ma ketramist konkreetselt ühegi piirkonna või perioodi järgi, sest ma saan kasutada vaid neid vahendeid, mis on mulle kättesaadavad. Näiteks ei ole mul koonlalauda ja kasutan vaheldumisi tänapäevast ja vanaaegset vokki.

Käsitsi kedratud (linane) lõng on pehmem ning võimaldab saada igasuguseid huvitavaid lõngasorte.
(Mälksoo 1945)

Ketramiseks võtan ma linapeo (peotäis kiudu) ning kammin selle uuesti korralikult läbi. Seejärel seon endale nõõri vööks ja pistan ühe linapeo otsa sinna vahele. Nüüd tuleb kiud laotada mitme erineva kihina laua peale lehvikuks. Mida rohkem ja mida õhukesemad kihid, seda parem. Oluline on, et kiud oleksid kohevad ja üksteisest võimalikult eraldatud. Järgmisena võtan otsa vöö vahelt ära, asetan kiud lauale või põrandale ning keerutan ümber ümara sileda pulga nii, et "lehviku" terav ots jääks üles. Et linad pulgalt alla ei libiseks, seon need nõõriga pulga ümber kinni.

Vokiga ketramist on sõnadega keeruline kirjeldada ja ilmselt ei ole see ka väga mõistlik, kuna seda oskust ei saa endale raamatust lugedes, vaid kogedes. Lühidalt kirjeldades näeb minu ketramine välja nii: koonlal asuv kiud tuleb juhtida sõrmedega värtnale samal ajal jalaga vokirattast ringi ajades sellele keerdu andes. Kiud peab jooksuma ühtlaselt ja peenelt. "Linast lõnga kedratakse märjalt. Selleks seisku näppude niisutamiseks väike nõu veega või lühisamba külge kinnitatud niiske käsna ketraja kõrval." (Mälksoo 1945)

Minu jaoks oli kõige keerulisem aru saada, kuidas kiud, mis on kindla pikkusega, omavahel kokku haakuvad ja ühtlaselt pika lõnga moodustavad. Kui vill on lanoliiniline ja soomuselise pealiskinnaga ning haakub juba seetõttu paremini, siis lina on sile ja libe. Nipp seisneb selles, et vokirattaga antav keerd tuleb lasta joosta koonlani, niiet omavahel keerduvad kiud haaravad enda lähedal olevad kiud kaasa. Sõrmedega tuleb lihtsalt tekkivat lõnga juhtida, niisutada ja siluda ning vahepeal ka kiudusid koonlalt välja tõmmata. Edasi jooksevad keerdunud kiud värtnal asuvale poolile.

Ketramisel on väga palju aspekte, mida tuleb arvesse võtta. Neid kõiki on siin võimatu sõnadesse panna, kuid minu jaoks olulisimad tähelepanekud on järgmised. Vokk peab olema hästi seadistatud, et tõmbetugevus ja lõngale antav keerd oleksid õiged. Kui kiule anda liiga

tugev keerd, tõmbab lõng ennast krussi ja kuigi need moodustised on oma olemuselt väga võluvad, läheb peenike materjal siiski kergesti nende kohtade juurest katki. Halvasti seadistatud vokk võib veel teisigi hädasid põhjustada nii, et ketramisest ei pruugi midagi välja tulla. Niisiis on tarvis selle tööriistaga heaks sõbraks saada ja teda tundma õppida.

Vokiga ketramine on minu arvates väga mõnus ja voolavalt tempokas töö. Minu kiirus ei ole kindlasti see, mis kogunud ketrajatel, aga 2,5-tunnise tööga suutsin valmis saada 180 meetrit lõnga. Lõnga kogust aitab arvutada vihi ümbermõõdu korrutamine lõngade arvuga. Minu viht kaalus umbes 41 grammi.

Enne kudumist keedetakse linast ja takust lõnga tuhaleelise- või pesupulbrilahusega, mis kõrvaldab lõngast parkained (Mälksoo 1948). Oma kogemusele tuginedes võin seda kinnitada, sest värskest kedratud lõng on kudumiseks üsna jäik ning tihedat kangast on niimoodi raske kududa. Pestud lõng on juba palju pehmem ning tuhaleelises keedetuna muutub ka palju heledamaks. Pesemise ja keetmise protsessi korratakse senikaua, kuni vesi jääb puhtaks. Loputatakse samuti mitmes vees. (Mälksoo 1948)

Pärast pesemist ja keetmist jäi minu 41 grammist lõngast alles 34 grammi ning 180 meetrist 168 meetrit. Lõnga jämedus on küll veidi ebaühtlane, kuid mu primitiivsete oskuste kiuste üsnagi peen. Minu esimesest proovimaterjalist saaks ligikaudse arvutuskäigu põhjal kududa näiteks umbes 20x50 sentimeetri suuruse kangatüki, kui arvestada, et kanga

tihedus oleks seitse lõnga sentimeetril. 20 cm on 140 lõime. Kui lõimeks ja koeks arvestada sama palju lõnga, siis annab arvutus 60 cm kangast, kuid telgedel kudumiseks tuleb võtta ka lõimede ette ja taha sidumiseks varu, niiet kui tahta teha ainult väikest tükki kangast, on lõimekulu suurem kui minu arvutuskäigus.

Kuna eelmisel aastal kasvatatud linakiudu oli mul piiratud hulk, tegin kangakudumiseks erinevat sorti lõngu: nii pikast kiust kui ka takust. Kvaliteet sõltub nii kiust, ketrusest kui töötusest, samuti mängis suurt rolli see, mille peal ma ketrasin, kas kedervarre, kaasaegse püstise või vanemat tüüpi vokiga. Samuti kippusid ühe vihi lõngad olema alguses jämedamad ja ebaühtlasemad, lõpus peenemad ning siledamad. Ketramise analüüsimine vajab veel eraldi uurimistööd, seega siinkohal ma väga põhjalikult seda teha ei saa. Samas enda katsetuste põhjal saan järeldada, et kõige peenem ja ühtlasem lõng õnnestus mul saada kaasaegse püstise voki peal kedrates, sest sellel ei ole koonlalaua hoidmise kohta, seega tuli mul enda koonal asetada kõrvale teise voki külge. Nii tekkis pikem teekond ning kiud sai paremini poolile libiseda.

Ka töötusi proovisin erinevaid: mõndasid lõngu lihtsalt pesin, teisi keetsin, kolmandaid kuumutasin aluselises vees, neljandatele lisasin keetmise ajal kiu ühtlustamiseks mesilasvaha, nagu seda teevad Hmongi hõimurahvad Vietnamis. Pesemine muutis tulemuse veidi pehmemaks, aluselises vees keetmine tegi lõnga heledamaks ning mesilasvaha lisamine ja hilisem silumine sileda kiviga aitas läiget tekitada. Ka siin saaks veel rohkem katsetada ja uurida, kuid kuna mul ei olnud väga palju kiudu, siis sain just sellised esialgsed tulemused.

Kanga kudumisel oli minu eesmärgiks ühest küljest näidata protsessi, teisalt ei tahtnud ma enda loodud lõngu suruda mingisse kindlasse vormi. Ma kudusin kangastelgedel ilma soata ja lasin nii koel kui lõimel oma soovi

järgi liikuda ja näidata isikupärast ebaühtlust, keerde ja lahtiseid kiuotsi. Sellist kudumisviisi õpetas mulle tekstiilikunstnik ja leiutaja Kadi Pajupuu. Kasutasin kõiki keträmiskatsetusi, mis mul oli ja ka kanget pesemata lõnga. Minu jaoks on oluline see, et ma tean, kuidas ühtlase ja pehme kanga jaoks on vaja materjali eelnevalt töödelda, kuid see ei tähenda, et ma enda töödes alati nii teen. Ka takune lõng on minu arvates väga kaunis ja ma kasutan seda vastavalt tema omadustele seal, kus see saab oma ilu näidata.

Olen kangaste kudumisega õppinud, et ma saan tulemust ette planeerida vaid mingil määral. Tegelikult ütleb materjal sellega töötamise ajal, mis tema jaoks kõige paremini toimib. Minu lõngad on oma iseloomuga ja mitte väga standardsed, mis ei teinud kudumist just eriti lihtsaks. Kuid ma nautisin igat hetke sellest. Neis lõngades on minu enda käte puudutus, ma tean igat ebaühtlust ja eriti hea on lõhn, mida ma lõimi liigutades tunnen.

Seega on töö tulemuseks kangas, mis näitab eelkõige minu läbitud protsessi, ketrama õppimist ja käsitsi loodud linase lõnga loomust. Selle laius ja tihedus varieeruvad, koelõng jookseb lõimede vahel krusside ja siksakkidega, lõim lookleb laiuse erinevuse tõttu. Keskmiselt 40 sentimeetrit laia ja ligikaudu kolme meetri pikkuse suhteliselt hõreda (laiuse varieerumise tõttu muutub ka tihedus, seega ei saa ma täpset lõngade arvu sentimeetril öelda) kanga kudumiseks kasutasin ma oma 70ruutmeetrisel põllul kasvatatud linast umbes kaks komandikku pikast kiust ja vast kolmandiku sugemisel eraldunud takust. Seda ma veel ei oska öelda, kas see on hea, tavaline või kasin tulemus, sest mul ei ole võrrelda millegagi. Küll aga sain ma tööd ja materjali oma projekti jaoks piisavalt.

Kokkuvõte

Olles uurinud tekstiili seotust sotsiaalsete, jätkusuutlike ja maailmavaatelist aspektidega nii erinevas ajalisel kui ka kultuurilises kontekstis, mõistan, et lõhe selle vahel, kuidas me peaksime looduse, keskkonna ja inimese heaolu nimel elama ja mismoodi me tegelikult oleme, on väga suur. Uued tehnoloogilised lahendused ei tee inimest ega keskkonda paremaks, kui kõige algus, vundament, ära kaob.

Inimene ei eksisteeri maailmas eraldiseisvana. Ta on osa süsteemist, loodusest. Seega võiks ka kogu inimtegevus arvesse võtta protsesse, mis niikuinii meie ümber toimuvad, mitte proovida kõike jõuga muuta, valitseda ning samal ajal lõputult kulutada. Majandussüsteem ei lase toimuda muul kui järjest suuremal kasvamisel ja raiskamisel. Nagu ka kõik muu, muutub selle käigus tekstiilimaailm.

Töö lõpuks võin ma öelda, et ma ei oska veel ise oma kangast kasvatada, küll aga tean palju paremini, kuidas seda teha tuleb. Täpselt samamoodi saan öelda linase kiu ketramise kohta. Nii väarikatel töödel on omad tarkused, mida ei ole võimalik ühe aastaga omandada. Eriti, kui vahepeal on teadmiste edasi andmine põlvkondade vahel katkenud ja alustada tuleb sisuliselt nullist.

Ma arvasin, et minu eesmärk on luua kangast, et siis saaks sellest kunagi rõivas mulle või kellelegi teisele, kuid tegelikult oli selle töö kõige olulisem osa protsess, mis arenes, kasvas ja muutus väga pika aja vältel. Seetõttu oli ka väga keeruline kõike lõpetama hakata. Nii palju on selle materjaliga veel avastada ja järgi proovida. Samal ajal on ka lugematu arv tegureid, mis nii pika ja paljude etappidega protsessi puhul tulemust täielikult muuta võivad. Kui ma käesoleval aastal uuesti omale linase kanga kasvatan, saan ilmselt hoopis teistsugust materjali.

Linataimedelt raatsitud kupardest saadud seemnesaak oli hea ning see annab võimaluse uuel hooajal taas kiutaimi külvata, seekord siis täiesti kodumaal kasvatatud seemnetest. Seda ma veel ei oska öelda, kuidas aretatud taimede antud seemned toimivad, kas nad annavad uuel aastal paremate omadustega taimed või on inimkäsi muutnud nende omadusi selliseks, et neid ei saaks ise edasi aretada. Aga selle ma saan loodetavasti käesoleval suvel teada.

Lõnga kedrates oli mul peas põhiliselt üks teema: kiirus. Kui kiiresti ma oma materjali loon? Kas mu linane niit liigub koonlalt poolile sama kiiresti nagu kunagistel ketrajatel? Kui palju lõnga ma jõuan omale kudumiseks teha? Kui ma alustasin kedervarrega, siis hiljem liikusin voki taha, sest sellega ketramine on kiirem. Mina tallan jalaga, ratas käib ringi ja niit keerleb pooli peale. Pärast mitut pikka ketramist hakkas voki juba tunduma nagu minu kehaosa, enam pole tarvis igat liigutust läbi mõelda – tööriist on justkui keha pikendus.

Mulle tundub, et lõng tekib väga kiiresti. Ühel korral proovisin aega mõõta ja sain oma ketramise kiiruseks umbes 50 meetrit ühes tunnis. Ühe tunniga oma elust suudan ma oma kätega luua poolsada meetrit linast lõnga. See ei ole küll kõige peenem niit ega ka kõige siledam, jämedus varieerub ja oleneb päevast, kuidas välja tuleb. Samuti ei ole minu lõngadel väga suurt erinevust, kas on kedratud pikast kiust või takust, sest oskusi on lihtsalt vaja veel lihvida, kuid tunnen ennast sellegipoolest kõikvõimsana.

Kedratud lõngast kangast kududes tuli mul sõna otseses mõttes rõõmu tunda vähesest, sest materjali ei olnud palju ja iga meeter oli arvel. Seetõttu pidi mu plaan kohe töötama, sest mitut kangast ma teha ei saanud. Samas tegid mu loodud lõngad päris hästi kööstööd ega katkenud kudumise ajal eriti. Pestud ja keedetud lõngad olid ühtlasemad kui kohe pärast ketramist, aluselises vees keedetuna pleegitatud materjal muutus

olemuselt veidi hapramaks ja vähem läikivamaks, kuid mesilasvahaga silutud lõngad said tugevust ja läiget juurde. Kogu järeltöötlus nagu pleegitamine, kalandreerimine ja vaalimine võiks saada lähemat uurimist, sest lina puhul on sellel väga oluline mõju kanga omadustele ja kvaliteedile. Samas mul on hea meel, et ma selle teadmiseni jõudsin, sest nüüd saan ma siit edasi minna.

Askeetlikult aasta jooksul linatöödele pühendumine on minu jaoks olnud väga huvitav ja õpetanud mulle, kuidas jälgida looduslikke protsesse ning kasvatada täiesti algusest peale tekstiili. Lihtsus ja kasinus on minu jaoks vooruslik olemise väärtustamine omamise asemel ja mitte keskkonna arvelt elamine. Ma soovin, et ka tekstiilimaailm sobituks nende mõtetega ja et ma saaksin selle osa olla.

Kuna nii kiutaimed, kiud ise kui ka nendest materjali loomine on minu jaoks väga huvitav, on töö esitamise hetkeks mul juba uued linaseemned põllule külvatud. Muul viisil ma ei näekski taimse tekstiilmaterjali erinevaid etappe, seega loodan uuel suvel taaskord ilusast siniõielisest põllust, kõrisevatest kupardest ja leotatud linavartest osa saada.

Abstract

Last year I grew my own flax on a 70m² field in Estonian Agricultural Museum. As there are no bast fiber processing facilities in Estonia, I went through the process from seed to linen fabric by hand resulting in a research that explores simplicity, austerity, knowledge and degrowth in connection with textile.

In today's consumer society it is easier to manufacture and sell cheap fabrics to achieve economic growth whereas the impact on the environment is not taken into consideration. Resources are finite, therefore it is not possible to use them infinitely. Producing linen requires less energy than synthetic materials, but it is very labor intensive, which makes it expensive. At the same time it requires less energy than producing synthetic materials.

It is seen from old linen fabrics how soft, shiny and valuable the material can be. Today it is difficult to find linen that is manufactured with such care and quality. People often think of linen as something coarse, rough and rustic. At the same time the material can be so much more.

During my flax project, I was in charge of every stage of this process. I could see, touch and smell the plants for the first time and decide what my material looks like. I learned how to spin my fibers into yarn on a spinning wheel and discovered how working with hands influences brain and thoughts. I made many mistakes in the stages from sowing to retting which affected the quality of my fiber, but for me the material I got is really valuable and beautiful.

The most important part of my research is process that taught me how to create textile in connection with nature. During processing I saw linen in its different forms which allowed me to get to know the material. I wove my handspun linen yarn into a creative fabric that shows the process.

Bibliograafia

Allik, A. 2021. Kuidas vabaneda maailmavaatest? Looming 5, lk 693–697

Allik, A. 2009. Vähe on palju. Vikerkaar 1-2, lk 154–159

Andersson, E. 1995. Tools for Textile Production from Birka and Hedeby: Excavations in the Black Earth 1990–1995. Birka studies, 8. Stockholm: Birka Project for Riksantikvarieämbetet.

Aru, J. 2022. Lühiloeng käsitööst: <https://www.youtube.com/watch?v=tocYTEjXFfs> (vaadatud 14.03.23)

Bartels, M. H. 2009. "Early medieval glass linen smoothers from the emporium of Deventer. A comparative study of the context and use of glass linen smoothers in Deventer, the Low Countries and north-western Europe (AD 700–1200)". H. Clevis (Toim.). Medieval Material Culture. Studies in Honour of Jan Thijssen, lk 95–113

Burgess, R., White, C. 2019. Fibershed. Growing Movement of Farmers, Fashion Activists, and Makers for a New Textile Economy. Chelsea Green Publishing.

Cowan, R. S. 1976. The "Industrial Revolution" in the Home: Household Technology and Social Change in the 20th Century. Technology and Culture, Vol. 17, No. 1 (Jan., 1976), lk 1-23

Edelkoort, L. 2022. A Declaration of Change. Damn Magazine: <https://www.damnmagazine.net/a-declaration-of-change> (vaadatud 19.04.23)

EU = European Commission, Directorate-General for Environment, Sustainable and circular textiles by 2030, Publications Office of the European Union, 2022: <https://data.europa.eu/doi/10.2779/122408> (vaadatud 23.03.23)

Fibershed 2022 = The Hidden Story of Plastics in Our Clothes. A white paper by Fibershed 2022: <https://mailchi.mp/fibershed.com/plastics-white-paper> (vaadatud 15.03.23)

Fletcher, K. 2008. Sustainable Fashion and Textiles: Design Journeys. Earthscan.

Hermann, E. 2020. Ammu unustatud vana. Materjal I. Studio Aine, lk 52–55: https://studioaine.com/uploads/1/3/7/6/137664075/materjal1_4.pdf (vaadatud 05.03.2023)

Hesse, H. 2020. Siddharta. Macmillan Collector's Library.

Jussila, J., Siintoharju, S.-M. 2023. Regenerative Design in Built Environment. HAMK Beat: <https://blog.hamk.fi/designfactory/regenerative-design-in-built-environment/> (vaadatud 17.04.23)

Jõepera, M. 2021. Antropotseen ja meie: <https://edasi.org/76850/marion-joepera-antropotseen-ja-meie/> (vaadatud 07.03.2023)

Kallam, L., Tuubel, V., Virve, E. 2012. Taimest tulnud. Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit, Tallinn.

Kangur, M. 2021. Ökoloogiliste kasvatustarkuste ökokatastroofilised põhjused. Raamatust Veli-Matti Värri "Kasvatus ökokriisi ajastul". Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Koppel, P. 2022. Kestlik kahanemine kui romantiline utoopia: <https://edasi.org/139815/peeter-koppel-kestlik-kahanemine-kui-romantiline-utoopia/> (vaadatud 18.04.23)

Krull, H. 2020. Tänapäeva askees. Kirjastus Kaksikhammas

Kõiva, H. 1933. Lina, tema kasvatamine ja harimine. Eesti Lina- ja kanepikasvatajate seltsi väljaanne nr. 1.

Laozi 2022. Daodejing. Postimees Kirjastus. (Kirjutatud 400 a eKr, inglise keeles esimest korda ilmunud 1868)

Lepik, S. 2016. Taimelootised väetiseks ja tõrjeks: <https://maaelu.postimees.ee/3756835/taimelootised-vaetiseks-ja-torjeks> (vaadatud 20.04.23)

Ling, K. 2020. Tänapäeva askeet, kes ei ole loobunud millestki. Intervjuu Hasso Krulliga: <https://www.muurileht.ee/tanapaeva-askeet-kes-ei-ole-loobunud-millestki-intervjuu-hasso-krulliga/> (vaadatud 26.12.22)

Lowenstein, T. 1996. Buddha tee. Budism–vaimse virgumise tee. Duncan Baird Publishers.

Mälksoo, L. 1948. Tarbe- ja dekoratiivkangad käsitelgedel. RK Teaduslik kirjandus, Tartu

Mälksoo, L. 1945. Kangakudumise käsiraamat. RK Teaduslik Kirjandus. Tartu

Parts, P.-K., Rennu, M., Jõeste, K. 2013. Sissejuhatus. Studia Vernacula. Lugusid materjalist, lk 14.

Pensa, M. 2016. Lina töötlemine 20. sajandi esimesel poolel Eestis ja selle protsessi taasloomine. Magistritöö. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia

Textile Exchange 2021 = Preferred Fiber & Materials Market Report 2021: https://textileexchange.org/app/uploads/2021/08/Textile-Exchange_PREFERRED-Fiber-and-Materials-Market-Report_2021.pdf (vaadatud 17.03.23)

Textile Exchange 2022 = Preferred Fiber & Materials Market Report 2022 https://textileexchange.org/app/uploads/2022/10/Textile-Exchange_PFMR_2022.pdf

The role and business case for existing and emerging fibres in sustainable clothing. Final Report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. Centre for Technical Textiles, University of Leeds 2010: https://catalogue.unccd.int/1364_EV0420_9092_FRP.pdf (vaadatud 17.05.23)

Vasser, M. 2019. Tasaareng ehk miks majandus ei pea kasvama: <https://www.err.ee/898962/madis-vasser-tasaareng-ehk-miks-majandus-ei-pea-kasvama> (vaadatud 05.03.23)

Viires, A. 2004. Vana Eesti rahvalu. Kirjastus Ilo

Wandersee, J. H., Schussler, E. E. (1999). Preventing plant blindness. The American Biology Teacher. 61-2. University of California Press, lk 82-86

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2018

Zen Buddhism 2002 = Zen Buddhism, Essay by Department of Asian Art. 2002. The Metropolitan Museum of Art: https://www.metmuseum.org/toah/hd/zen/hd_zen.htm (vaadatud 20.04.23)

Illustratsioonid: Mari-Triin Kirs
Fotod: Lisette Laanoja

Aitäh
Eesti Põllumajandusmuuseumile
ja kõigile teistele aitajatele.

